

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ, *Ευρώπη-Τουρκία*, τόμ. 1, *Αντανακλάσεις και διαθλάσεις. Η στρατηγική των κειμένων* τόμ. 2, *Ιδεολογία και ρητορεία. Οι αντιλήψεις των τουρκικών πολιτικών δυνάμεων για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, 1975-1993*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1993, 2 τόμοι.

Το δίτομο έργο του Στέφανου Πεσμαζόγλου συνιστά μείζον ερευνητικό εγχείρημα, διά του οποίου επιχειρείται η συνολική ανίχνευση των πολιτικών και ιδεολογικών παραμέτρων που διέπουν τη σχέση ανάμεσα στην Ευρώπη και την Τουρκία. Ο πρώτος τόμος (*Αντανακλάσεις και διαθλάσεις*) περιέχει την κριτική ανάγνωση των κειμένων που υποστηρίζουν και εκλογικεύουν τις εκατέρωθεν προσλήψεις του Άλλου, με ιδιαίτερη έμφαση στις ιστοριογραφικές αντιλήψεις που χαρακτηρίζουν τους δύο πόλους της προβληματικής αυτής σχέσης. Ο δεύτερος τόμος (*Ιδεολογία και ρητορεία*) παρέρχει σε εμβριθή κατάταξη μεγάλο μέρος του πραγματολογικού καμβά, πάνω στον οποίο έχει διαμορφωθεί και μεταλλάσσεται συνεχώς η επαφή μεταξύ των δύο πολιτικών και ιδεολογικών οντοτήτων που απασχολούν το συγγραφέα.

Η σύντομη αναγραφή της θεματικής του έργου δεν είναι φυσικά δυνατόν να αποδώσει τον πλούτο των ερεθισμάτων που παρέχει στον αναγνώστη. Αναπόφευκτα λοιπόν, τα όποια επί της ουσίας σχόλια στο πλαίσιο μιας σύντομης βιβλιοπαρουσίασης ηχούν αφοριστικά. Ένα ογκώδες έργο αυτού του χαρακτήρα μιλάει μόνο του και με διαφορετικό τρόπο στον κάθε αποδέκτη του. Σε ό,τι πάντως αφορά στη δική μου ανάγνωση, το βιβλίο του Πεσμαζόγλου αποτελεί εμπειριστατωμένη απόπειρα να καταγραφεί και να αναλυθεί μια πολύ συγκεκριμένη και ενδιαφέρουσα πτυχή της παράξενης και σχεδόν φευγαλέας εκείνης διαδικασίας, διά της οποίας παράγονται και αναπροσαρμόζονται οι ετεροπροσδιορισμοί ανάμεσα σε εθνικά σύνολα. Οι μηχανισμοί με τους οποίους κατασκευάζεται

η εικόνα του Άλλου έχουν βεβαίως να κάνουν με πάρα πολλές παραμέτρους: η παραγωγή στερεοτυπικών γενικεύσεων γενικά είναι ζήτημα σύνθετο και στην κλίμακά του και στις πολλαπλές του εκφάνσεις και στη διεπιστημονικότητα που η μελέτη του απαιτεί. Όμως η συνείδηση της πολυπλοκότητας χρησιμοποιείται συνήθως σαν εξορκισμός ή σαν υπεκφυγή, για να μην εξετάζουμε τελικά το γενικό αυτό πρόβλημα στις επιμέρους πτυχές του. Πολλοί ομιλούν για την παραγωγή στερεοτυπικών γενικεύσεων και πολλοί κάνουν λόγο για τη διαδικασία του ετεροπροσδιορισμού, ελάχιστοι όμως καταπιάνονται με τη συστηματική μελέτη των συγκεκριμένων εκδηλώσεών τους. Το βιβλίο του Πεσμαζόγλου νομίζω πως επιχειρεί από τη σκοπιά του αυτό ακριβώς το πράγμα: να παρακολουθησει και να εξηγήσει υπό ποιες ακριβώς συνθήκες και με ποιους ακριβώς τρόπους αναπλάθεται, κατά την εκάστοτε ευρύτερη διεθνή πολιτική συγκυρία, η εικόνα που η Ευρώπη (ή, ακριβέστερα, η Δύση) υιοθετεί για έναν εξαιρετικά προβληματικό της συγκάτοικο.

Πρόκειται βεβαίως για αμφίδρομη διαδικασία, για αδιάλειπτο διάλογο, ακόμη και όταν οι συντελεστές του δεν έχουν πλήρη συνείδηση της αμοιβαιότητας που τον διέπει. Έτσι, και οι Τούρκοι διαλογίζονται και απαντούν στις προσλήψεις των δυτικών για την Τουρκία, επεξεργαζόμενοι συνεχώς τους δικούς τους αυτοπροσδιορισμούς. Μάλιστα, η σχετική έμφαση στο έργο του Πεσμαζόγλου βαρραίνει σαφώς στις αποκρίσεις της τουρκικής πλευράς, όπως καταφαίνεται από τη συνολική εποπτεία της σχετικής βιβλιογραφίας.

Η θέση και ο ρόλος της Τουρκίας υπόκεινται λοιπόν σε νέα επεξεργασία, στην οποία επιχειρείται να παρασχεθεί ασφαλές και αξιόπιστο χρονικό βάθος. Αυτό συντελείται με το ανασκάλεμα του παρελθόντος για την εκ νέου αξιοποίηση ή την ανεύρεση και εκλεκτική ανάδειξη εκείνων των στοιχείων που θα σφραγίζουν λογικά κενά σε μια επιχειρηματολογία της οποίας η κατεύθυνση (αν όχι το ακριβές περιεχόμενο) έχει προδικαστεί με βάση άλλα μελετήματα και κριτήρια. Κατά τούτο, το εγχείρημα του Πεσμαζόγλου μπορεί να ιδωθεί και από μίαν άλλη σκοπιά: εκείνη της διερεύνησης των εξαιρετικά αχνών ορίων ανάμεσα στην επιστήμη και την ιδεολογία.

Το έδαφος στο οποίο ο Πεσμαζόγλου επέλεξε γι' αυτό το εγχείρημα δεν είναι βατό. Κι αυτό διότι δεν προσπάθησε να διακριώσει εμπειρικά τη διάχυση και την αναπαραγωγή των στερεοτύπων

σε συγκεκριμένο δείγμα ανθρώπων. Σ' αυτήν την περίπτωση τα πράγματα θα ήταν ευκολότερα για τον ίδιο και από μεθοδολογική και από πολιτική άποψη. Τουναντίον, ο Πεσμαζόγλου προσπάθησε να παρακολουθήσει τον τρόπο με τον οποίο οι αλλαγές στην εικόνα του Άλλου επιδέχονται «επιστημονική» τεκμηρίωση – τον τρόπο, δηλαδή, με τον οποίο αυτού του τύπου οι αναπροσαρμογές εκλογικεύονται με συγκεκριμένα επιχειρήματα που αντλούνται από καταστημένες πειθαρχίες και με τον οποίο στη συνέχεια διαχέονται σαν προϊόντα αυθεντίας.

Ο Πεσμαζόγλου δυσκόλεψε ακόμη περισσότερο το εγχείρημά του, επειδή το πεδίο το οποίο επέλεξε για την ανάλυσή του δε διέπεται πάντοτε από ορατές στρατεύσεις. Αν δηλαδή επρόκειτο μόνο για τη διατεταγμένη ιστοριογραφία μιας συγκεκριμένης εθνικιστικής ιδεολογίας τα πράγματα θα ήταν πιο απλά – αν μη τι άλλο, επειδή η ολίσθηση σε δίκη προθέσεων, ακόμη και αν δεν ομολογείται, θα μπορούσε αβίαστα να εξυπονοηθεί, μα και να θεωρηθεί συγγνωστή, σχεδόν θεμιτή. Εδώ όμως δεν πρόκειται γι' αυτό. Ο Πεσμαζόγλου μελετά κατεστημένες «μεγάλες» ιστορίες – εκείνες δηλαδή τις ιστορίες που (σε εκλαϊκευμένη ή μη μορφή, με θεσμική ή όχι υποστήριξη) αναγνωρίζονται ως αδιαφιλονίκητες ιστοριογραφικές συνθέσεις. Κατά τούτο, η σημασία της λειτουργικότητάς τους, μα και η δυσχέρεια της κριτικής τους ανάγνωσης είναι μεγαλύτερες: συνήθως παρόμοιες συνθέσεις όχι μόνο δεν αμφισβητούνται, αλλά διαχέονται φυσικά διαμέσου των μηχανισμών κοινωνικοποίησης ως προϊόντα αυθεντίας – δηλαδή, «διδάσκονται» και «αφομοιώνονται» αβίαστα ως αυτονόητες αρχές.

Η προσπάθεια του Πεσμαζόγλου διακρίνεται και από ένα ακόμη προτέρημα. Αναλύοντας ένα εξαιρετικά λεπτό στις πολιτικές προεκτάσεις και την επικαιρότητά του θέμα, ο Πεσμαζόγλου αποφεύγει πολύ προσεκτικά όχι μόνο τις στρατεύσεις, αλλά και το άλλο παρεπόμενο σε παρόμοιες περιπτώσεις απόπνημα, τη συνομωσιολογία. Τούτο προκύπτει όχι μόνον από το όλο ύφος και τη ροή του κειμένου, αλλά και από την πολύ προσεκτική φροντίδα του συγγραφέα να αποφύγει να δώσει την εντύπωση πως το αντικείμενό του είναι ενιαίο ή συνεχές: ο τίτλος του πρώτου τόμου *Αντανακλάσεις και διαθλάσεις* δεν είναι εν τέλει τόσο μεταφορικός όσο ηχεί. Επιπλέον, η προσεκτική και ισορροπημένη φροντίδα του Πεσμαζόγλου ενισχύεται από έναν λόγο ψυχραιμο και αξιολογικά ουδετεροποιημένο, κατά τρόπο που πείθει εύκολα τον αναγνώστη

για τη συνείδηση που ο συγγραφέας διαθέτει για την ιστορικότητα (ή μήπως θα έπρεπε να πω για την παροδικότητα) της ιστοριογραφικής εκλογίκευσης προσλήψεων και παραστάσεων που, αν δεν επιτάσσονται από εξω-ακαδημαϊκά μελετήματα, τότε σίγουρα υποβοηθούνται και ανατροφοδοτούνται από αυτά.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΛΕΚΚΑΣ

ROBIN HIGHAM - THANOS VEREMIS (επιμ.), *Aspects of Greece 1936-40: The Metaxas Dictatorship*, ELIAMEP-VRYONIS CENTER, 1993, 240 σελ.

Όχι ιδιαίτερα ευνοημένη από μια ψύχραμη ιστοριογραφική προσέγγιση, η μεταξική δικτατορία ως γεγονός και ως ιστορική περίοδος δεν έχει τύχει μιας προχωρημένης ανάγνωσης του περιοχόμενου της. Το ιστοριογραφικό έλλειμμα που υπάρχει εξάλλου στην Ελλάδα σε ό,τι αφορά στη μελέτη της δεξιάς, σε αντίθεση με την αριστερά, έχει στερήσει τη βιβλιογραφία από κάποιες αναλυτικές προσεγγίσεις που θα μπορούσαν να προσανατολίσουν την έρευνα προς άλλες, διαφορετικές κατευθύνσεις.

Ο Θ. Βερέμης στο πολύ περιεκτικό εισαγωγικό του σημείωμα στο συλλογικό έργο που επιμελήθηκε από κοινού με τον R. Higham, επισημαίνει τη σημασία της δικτατορίας ως σημείου κατάληξης αλλά και ως σημείου εκκίνησης για τις δοκιμασίες του Δευτέρου Πολέμου και τις μετέπειτα διαιρέσεις. Τοποθετεί τη μεταξική δικτατορία στο ευρύτερο πλαίσιο της πολιτικής της αντίδρασης που επικρατεί στην Ευρώπη του μεσοπολέμου, επισημαίνοντας τις επιχώριες συνθήκες που οδήγησαν στην κατολίωση στη δικτατορία: συνθήκες που δεν προσδιορίζονταν από μια «μείζονα κοινωνική αναστάτωση», αλλά από την «πολιτική αποστέωση» των δύο μεγάλων κομμάτων, «το φόβο του ριζοσπαστισμού», την ανεπάρκεια του κοινοβουλευτισμού σύμφωνα με την αντίληψη των πολιτικών, «το πολιτικό κενό» που προέκυψε με το θάνατο εξεχόντων κοινοβουλευτικών.

Καρπός της εργασίας δέκα μελετητών οι οποίοι προσεγγίζουν την περίοδο από διάφορες πλευρές, όχι μόνο διαμέσου της ελληνικής ιστορίας αλλά και εκτός αυτής, το έργο αυτό έρχεται να καλύψει πολλές από τις υπάρχουσες ελλείψεις. Ο D. Close στο άρθρο